

Migrační zkušenost vídeňských Čechů

Migration experience of the Viennese Czechs

Šárka Hanušová

Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, Kamýčká 129, 165 21 Praha-Suchdol
Email: s-arka@seznam.cz

Abstract

The article deals with the migration experience of Viennese Czechs as one of the attributes of the ethnic/national identity of the Czech minority in Vienna metropolis. The phenomenon of “Czech” has always belonged to the Vienna and historical and scientific sources speak about the Czechs as the oldest ethnic minority in the city. The first Czech people came to the Vienna with the vision of better jobs in the Middle Ages. The article is focused on individual emigration waves in which the Czech people came to this Austrian metropolis. The phenomenon of migration is seen as one of the important aspects that influenced the integrity of this collectivity in Vienna in the context of time and different biographical narratives of individuals.

Keywords

Migration, Identity, Czechs, Vienna, Qualitative research

Klíčová slova

Migrace, identita, Češi, Vídeň, kvalitativní výzkum

Úvod

Předkládaná studie se zabývá migrační zkušeností vídeňských Čechů, jakožto jedním z atributů konstrukce etnické/národní identity české menšiny ve Vídni. Rakouská metropole Vídeň a fenomén „češství“ k sobě od nepaměti patří. Historické a vědecké prameny hovoří o Čěších, jako o nejstarší etnické menšině na území Vídně. Její kořeny sahají až do středověku, kdy přicházeli do tohoto města první čeští kupci. Podle neoficiálních zdrojů žilo ve Vídni na přelomu 19. a 20. století až 300 000 Čechů, kteří sem přicházeli především s vidinou lepších pracovních příležitostí. Tato studie se orientuje na jednotlivé emigrační vlny, ve kterých Češi do rakouského hlavního města přicházeli a na základě kterých je česká menšina ve Vídni značně diferencována. Tyto emigrační vlny jsou spojeny především s obdobím přelomu 19. a 20. století a roky 1948, 1968, 1977 a 1989. Fenomén migrace je v této studii nahlížen jako jeden z důležitých aspektů, jenž ovlivnil vnitřní integritu

a celistvost české kolektivity ve Vídni, a to v kontextu času a na pozadí odlišných biografických vyprávění jednotlivců.

Metodika

Z metodologického hlediska je studie založena na využití kvalitativní výzkumné metody, pro kterou je typické hloubkové šetření určitého fenoménu. Využito bylo biografické metody zkoumání, jejíž podstatou jsou životní příběhy lidí neboli narativa, na základě kterých se výzkumník snaží interpretovat chování a jednání jednotlivců, a porozumět výkladu prožité minulosti a osobní percepce jedince. Jako metoda sběru dat bylo zvoleno narativní interview, jehož účelem bylo získat subjektivní interpretace etnické/národní identity oslovených narátorů v souvislosti s jejich migrační zkušeností. Vedle dvanácti narativních rozhovorů bylo provedeno také pět strukturovaných interview s představiteli vybraných českých spolků a iniciativ, které se souhlasem dotazovaných nebyly anonymizovány.

Exkurz do historie české menšiny ve Vídni

České kořeny ve Vídni

První záznamy o Češích ve Vídni, konkrétně o českých kupcích, sahají až do středověku a množí se dále s nastupujícím novověkem. Česká menšina je považována za vůbec nejstarší ve Vídni, neboť se má za to, že její počátky byly položeny již za vlády Přemysla Otakara II. příchozími rybáři, obchodníky a minesengry z Čech, Moravy a Slezska. Podle odhadů žilo ve Vídni v roce 1780 přibližně 6 000 českých obyvatel, nicméně oficiální statistiky je možné sledovat až za posledních 200 let⁶⁹. Na konci 18. století nabývá přistěhovalců z Čech velkého rozsahu a vrcholí v druhé polovině 19. století v souvislosti s rozvojem industriální společnosti a hospodářských a politických změn, které nastaly po revolučním roce 1848.⁷⁰ V roce 1856 měla Vídeň 469 221 obyvatel, přičemž 105 353 (22 procent) obyvatel bylo českého, moravského nebo slezského původu a 83 000 z nich lze považovat za Čechy. Kolem roku 1900 měla Vídeň 1 675 000 obyvatel z toho k „česko/slovenskému“ jazyku se úředně

⁶⁹ KOUDELKOVÁ, Jana. *Češi ve Vídni*. Brno, 2013, 290 s. ISBN 978-80-260-5548-8, s. 127.

⁷⁰ Ohniskem revoluce, která se rozpoutala téměř po celé Evropě, byla nespokojenost s trvajícím absolutismem Habsburské monarchie (vláda císaře Františka I. a rakouského kancléře knížete Metternicha) a rostoucí národní požadavky utlačovaných národů. (Češi po tehdejších císaři Ferdinandu V. například požadovali samostatnost Čech v rámci Rakouska, rovnoprávnost českého j. a německého j. na úřadech a ve školách, svobodu tisku, zrušení roboty a další.) Revoluce byla s drobnými ústupky v celé Evropě poražena. Po abdikaci slabomyslného císaře Ferdinanda I. nastupuje k moci císař František Josef I. a obnovuje absolutismus. Z revoluce zůstává zachována pouze rovnost před zákonem a zrušení roboty (Němec, online).

přihlásilo 103 000 lidí. Neoficiální zdroje ale hovoří až o počtu 300 000 Čechů.⁷¹ Ačkoliv byla Vídeň, co do národnostního složení, odjakživa pestrou metropolí, na přelomu 19. a 20. století zde existují jen dvě početné a fungující etnické skupiny, a to židovská a česká menšina. Další národnostní skupiny jako Italové, Chorvati, Slovinci, Maďaři, Rumuni, Poláci, Řekové, Srbové, Arméni, Ukrajinci a další se s nimi početně nemohly porovnávat.⁷²

Velká část Evropy byla mezi léty 1867 a 1918 součástí jednoho státního útvaru Rakousko-Uhersko, na jehož území žilo kromě Čechů mnoho dalších národů. V té době bylo taktéž zcela obvyklé cestovat v rámci říše za obchodem, studií, nebo jen tak „na zkušenou“. Do Vídně tedy přicházeli především dělníci, řemeslníci, zejména zedníci, kameníci, cihláři, ševci, krejčí, hostinští, rybáři a služební, které hledaly uplatnění ve šlechtických a bohatých rodinách. Vedle těchto profesí zde byli rovněž úředníci, vědci, umělci a významná česká šlechta⁷³. Použije-li člověk termíny a kategorie dnešních společenských věd, jednalo se především o ekonomickou migraci českého obyvatelstva. Byly to tedy ekonomické důvody, které Čechy motivovaly k opuštění vlasti a přesídlení do rakouské metropole.

Tab. č. 1. Počty živnostníků (na 1000 ob.) podle původu narození. Vídeň 1897–1900

Odvětví	Čechy	Morava	Vídeň
Obuvnictví	396	239	132
Oděvnictví	326	196	251
Truhlářství	326	230	217
Pekařství	206	123	295
Zpracování želez a ocele	202	150	311
Prodej potravin	148	143	228
Řeznictví a uzenářství	121	115	371

Zdroj: (Krejčí, 1905, s. 436–447).

Všichni narátoři, kteří se narodili ve Vídni, tvoří druhou nebo třetí generaci vídeňských Čechů. Ve všech případech se jedná o potomky Čechů, kteří přišli do Vídně s vidinou lepších

⁷¹ SOUKUP, František Alois. *Česká menšina v Rakousku: přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha: Orbus, 1928, s. 125-145

⁷² VOCELKA, Karl. Češi ve Vídni. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22–32. ISBN 80-86197-34-4, s. 11.

⁷³ Mezi nejslavnější české postavy ve Vídni patří: tiskař Leopold Kalivoda, který v roce 1734 začal ve Vídni vydávat české tisky, malíř Julius Mařák (1832–1899), jehož malby zdobí dvoranu nádraží Františka Josefa, stavitel Josef Hlávka (1831–1908), který se zapsal do paměti stavbami na Ringgasse, houslista a profesor Vídeňské konzervatoře František Ondříček (1857–1922). V letech 1860-1914 to byli slavista Alois Vojtěch Šembera, cestovatel Emil Holub, filosof a sociolog Tomáš Gaarrigue Masaryk, básník Josef Svatoopluk Machar a samozřejmě české šlechtické rody Kolowratů, Czerninů, Schwarzenbergů, Colloredo-Mansfeldů a nutno jmenovat hraběte Jana Harracha (1828–1909), který významně přispěl k českému kulturnímu a politickému rozvoji ve Vídni (Borovička, 2012).

pracovních příležitostí na přelomu 19. a 20. století. Jednalo se o krejčí, obuvníky, truhláře a tovaryše, kteří zde začali provozovat řemesla, o něž byla ve Vídni velká poptávka. Vidina lepších pracovních příležitostí a vyšší životní úroveň jsou ve výpovědích narátorů a narátorek nejčastěji uváděné důvody příchodu jejich předků. Z vyprávění informátorů a informátorek byla cítit velká hrdost a respekt k tradici rodinného řemesla. O kořenech své rodiny povyprávěl jeden z informátorů, Josef, takto:

Vlastně všichni naši předchůdci, dědové a babičky, přišli do Vídně někdy osmnáctsetosmdesát až devadesát a byli z otcovy strany truhláři a z matčiny strany obuvníci. Ti jedni byli z jižních Čech a ti druzí z jižní Moravy. A dědeček tady založil truhlářskou dílnu, a poté co tady nejprve byl jako zaměstnanec, potom od roku devatenáctdvánáct existuje truhlářská dílna samostatně a ta funguje dodnes. Takže už jsme více než sto roků na jednom místě v desátém okrese. Oni sem přišli, protože se ve Vídni řemesla hodně hledala. Pravda je, že pokud se vezmou truhláři v tom osmnáct set devadesát až tisíc devět set, tak devadesát procent všech truhlářů byli Češi a obuvníků skoro sto procent a krejčích sto procent, takže to byly ty řemesla, který ve Vídni tehdejšíma Vídeňákama nebyly vůbec obsazený. A jelikož Vídeň na řemesla byla slabá, tak to byly cejchy, který obsadili Češi.⁷⁴

Vídni jakožto centru monarchie, honorace, úřednictva a inteligence chyběli nejen zkušení a šikovní řemeslníci ale i levná pracovní síla využitelná pro plánované stavební projekty té doby. V této souvislosti je třeba hovořit o českých cihlářích, kteří se stali často skloňovanou asociací k tématu českých kořenů ve Vídni. Po roce 1848 Vídeň jako město velice rychle rostla a její staré opevnění (městské hradby) se staly v tomto rozvoji překážkou. V roce 1857 se tak císař František Josef I. rozhodl staré hradby zbourat a místo nich měl vyrůst široký bulvár s okázalými budovami – dnešní *Ringstraße*. Pro realizaci této masivní stavby bylo zapotřebí velké množství levné pracovní síly, kterou představovali dělníci z Čech a Moravy. Většina dělníků byla zaměstnána u společnosti *Wienerberg*⁷⁵, kde se vyráběly cihly pro celou Vídeň. Pracovalo zde až 3 000 lidí, kteří byli ubytováni v pronájmu v levnějších okrajových částech Vídně. V těchto ubytovnách lidé spali v jedné místnosti až po 70 lidech, včetně žen a dětí a hygienické, především sanitární zázemí, bylo značně nedostatečné. Cihláři byli vůbec nejhůře placení lidé v celé Vídni, dokonce místo peněz dostávali pouze jakési kovové plíšky, za které si mohli koupit potraviny a jídlo nejnižší kvality v místní jídelně. Kvůli monopolnímu postavení cihlářny dělníci platili velice vysoké nájmy a kvalita potravin, které si za vydělané plíšky mohli koupit, byla nízká. Pracovní podmínky v cihlárnách byly

⁷⁴ Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

⁷⁵ Společnost byla založena v roce 1819 Aloisem Miesbachem a v roce 1857 ji získal jeho synovec Heinrich von Drasche-Wartinberg. Wienerberger AG je v současnosti největším výrobcem cihel na světě (DiePresse, 2011).

velice tvrdé. Dělníci pracovali každý den za jakéhokoliv počasí až patnáct hodin denně sedm dní v týdnu. Dětská práce byla rovněž běžná. V roce 1895 se cihlářská komunita vzbouřila a požadovala jak zvýšení platů, tak oddělené ubytování pro rodiny s mnoha dětmi. Na základě zpolitizování tohoto problému *Sociálně demokratickou stranou* a veřejného tlaku byla dělníkům zaručena jedenáctihodinová pracovní doba a neděle jako den odpočinku.⁷⁶

Narátor Tomáš k tématu vypověděl:

*Když se osmnáctsetpadesát nebo kdy začaly bourat hradby, a tak byly plány na postavení všech možnejch, tak byly objeveny zásoby hlíny na Wienerbergeru že jo, no ale co, kde máme levnou pracovní sílu? V Čechách. A v Čechách bylo tehdá málo práce. Že to tady nebylo růžový, to se ví dneska jo, že ten hrabě Drasche to tam držel na uzdě. Nedostávali ani peníze, ale nějaký plíšky za to, pracovali 6 dní v týdnu za hroznejch podmínek.*⁷⁷

O tom, jaká byla situace cihlářů na přelomu 19. a 20. století, je dobře informován každý narátor a toto téma je pojímáno jako přirozená součást historie české menšiny.

V druhé polovině 19. století nebyla česká menšina podle říšských zákonů uznána jako „národní skupina“ (Volksgruppe) a neměla tudíž právo na jazykovou rovnost a zakládání českých škol bylo velmi problematické. Velice dobře se ale rozvíjela spolková činnost, která se zaměřovala na osvětovou, kulturní a publikační činnost. V roce 1868 vznikl například *Akademický spolek* či později *Jednota máj*, jejíchž funkce byla hlavně vzdělávací. V roce 1872 byl založen školský spolek *Komenský*, jehož primárním účelem byla snaha o zakládání českých škol, což se nakonec opravdu podařilo a první základní škola začala fungovat v roce 1883. Dalšími významnými spolky, které v té době vznikaly byly *Sokol* a ochotnický spolek *Vlastenecká omladina*.⁷⁸

Spolková činnost rovněž sehrála roli v počátcích rodící se politické činnosti menšiny. Roku 1882 založil novinář a podnikatel Jan Stanislav Skrejšovský se svým zetěm Karlem Živným *Klub rakouských národností*, který se mohl veřejně scházet. O tři roky později byla založena *První česká politická jednota ve Vídni* a následně i česká *Národní rada dolnorakouská*, která měla úzké vztahy s pražskou *Národní radou československou*. Činnost *Národní rady* se soustředila především na ochranu českých zájmů, školskou problematiku, kontrolu sčítacích akcí, hospodářskou činnost spojenou se zakládáním českých záložen, řešení diskriminačních nařízení vídeňské radnice a další. Později začaly vznikat politické spolky,

⁷⁶ WINKLER, Anita. Die „Ziegelbehm“ vom Wienerberg und kaiserliche Bauprojekte. *Die Welt der Habsburger* [online]. [cit. 8. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.habsburger.net/de/kapitel/die-ziegelbehm-vom-wienerberg-und-kaiserliche-bauprojekte?language=de>

⁷⁷ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 15. 2. 2016 ve Vídni.

⁷⁸ KURILLOVÁ, Hana. Exulantský a krajanský život Čechů ve Vídni [online]. *Moderní dějiny*. 2013. [cit. 17. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/exulantsky-a-krajansky-zivot-cechu-ve-vidni/>, s. 2

kteří úzce spolupracovali se zájmovými a tělovýchovnými spolky ve Vídni a politickými stranami v českých zemích. Velkou podporu obyvatelstva měli sociální demokrati, národní sociálové, národně katolické a křesťansko-sociální hnutí, realisti, pokrokaři a mladočeši.⁷⁹ Spolková činnost sehrála a stále sehrává v životě vídeňských Čechů významnou roli.

Meziválečné období

Již v průběhu první světové války se situace Čechů ve Vídni začala výrazně zhoršovat. V celém Rakousku panovala poměrně velká bída spojená s nedostatkem potravin, šířící se epidemií chřipky a křivice, která postihovala především děti. Umocňovaly se rovněž nacionální rozpory, ke kterým přispěli jak migranti, tak dezertéři z rakousko-uherské armády a Češi podezřelí z protistátní činnosti. První světová válka nakonec přinesla rozpad rakousko-uherské monarchie a 28. října 1918 se zrodil samostatný Československý stát. V roztříštěné Vídni vznikl zastupitelský úřad Československé republiky, který měl na starosti veškerou úřednickou agendu a organizaci spojenou s „novým začátkem“. Velké množství Čechů se rozhodlo o repatriaci (přesídlení) do nového Československa, se kterým pomáhal právě zastupitelský úřad. Někteří Češi si našli obživu a nový domov v Československu sami, jiní se obraceli o pomoc na zastupitelský úřad. Mnoho úředníků, inteligence a dalších profesí, které ve Vídni Češi zastávali, v Československé republice chybělo, a tak měl jejich příliv pro nově vzniklý stát velice pozitivní dopady co do jejich zkušenosti.⁸⁰ Mezi léty 1918 a 1926 bylo z Vídně oficiálně repatriováno 105 256 Čechů. Hovoří se ale až o 150 000 Čechů, kteří Vídeň po první světové válce opustili.⁸¹

Dne 12. listopadu 1918 byla vyhlášena republika *Německé Rakousko* a po právní stránce bylo třeba vyřešit, jaký bude postup v otázce přiznání rakouského státního občanství a postavení menšin. Dne 7. června 1920 byla mezi Rakouskou a Československou republikou, v návaznosti na *Saint-Germainskou smlouvu*⁸², uzavřena smlouva v Brně, na základě které převzalo Československo ochranou moc nad českou menšinou, respektive nad tou její částí, která se ani neasimilovala, ani nerepatriovala. V listopadu 1918 vznikl ve Vídni *Československý národní výbor*, ve kterém byly sdruženy téměř všechny české a slovenské politické strany. V roce 1919 byly vytvořeny československé volební kandidátní listiny a do

⁷⁹ SEKERA, Martin. Jací byli Češi ve Vídni do roku 1918? In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22–32. ISBN 80-86197, s. 18

⁸⁰ Ibidem, s. 20

⁸¹ GLETTLER, Monika. *Die Wiener Tschechen um 1900*. OldenbourgWissenschaftsverlag: 1972, 628 s. ISBN 3486438212, s. 25–71

⁸² Mezinárodní smlouva uzavřená mezi Rakouskem a vítěznými mocnostmi 1. sv. války. Kromě zákazu diskriminace menšin obsahovala smlouva konkrétní závazek státu v oblasti školství. Tato ochrana ale byla specifikována velice vágně a povrchně (Scheu, 2000, s. 298).

Národní rady byl zvolen jeden Čech – František Dvořák. Na nižší úrovni, v dolnorakouském zemském sněmu získali Češi tři křesla a ve vídeňské obecní radě to bylo 8 mandátů, z nichž nejvíc získali sociální demokraté.⁸³

Ve volbách v roce 1919 slavila úspěch strana *Socialistických a demokratických Čechoslováků*, která byla jakousi aliancí více politických uskupení. Sociální demokraté z tohoto uskupení v roce 1923 vystoupili a národní strany tímto navždy ztratily možnost zastoupení ve vídeňské obecní radě a Národní radě.⁸⁴ Když se po válce začalo Rakousko relativně hospodářsky stabilizovat, na řadu přišly velké politické rozepře mezi profašistickými křesťanskými sociály a sociálními demokraty a situace se vyhrotila až na pokraj občanské války. Sociálně demokratická strana Rakouska byla následně zakázána, stejně jako řada českých spolků. Austrofašistický režim, který byl z počátku antinacistický, znamenal pro českou komunitu omezení především tiskové činnosti a odchod významných činitelů do Československa.⁸⁵ V roce 1934 byl nacisty zavražděn rakouský kancléř Dollfus a došlo k dalšímu vyhrocení situace. Tentokrát se rozpoutala občanská válka mezi austrofašistickou vládou a nacionálními socialisty, kteří byli podporováni Hitlerem.

Narátor Tomáš vzpomínal na příběh jeho prarodičů, kteří se v souvislosti s tehdejší obtížnou politickou a sociální situací ve Vídni rozhodli pro reemigraci zpět do Čech. Z výpovědi lze vyčíst, že mezi prarodiči a jejich synem neprobíhala transmise českého jazyka, ačkoliv byli oba prarodiče původem z Čech. Ani po reemigraci do vlasti tomu nebylo jinak a v rodině probíhala komunikace v německém jazyce. V naraci se objevuje poválečná stigmatizace na základě německého jazyka a údajného „němectví“, které se stalo předmětem diskreditace a sociálního vyloučení dotyčného, které vyústilo uvězněním. Narátor Tomáš vypověděl:

V roce osmnáctsetdevadesát se můj dědeček dostal jako tovaryš do Vídně. Tady se vyučil, nebo udělal mistrovské zkoušky, on byl obuvník neboli švec že jo a otevřel si krámk ve třináctém okrese. Tady se seznámil s mojí babičkou, která byla shodou okolností z vedlejší vsi, z Vysočiny, vzali se a tady se také v šestnáctém roce narodil můj otec. Otec měl rakouské školy a když mu bylo 16, tak se dědeček rozhodl, protože tady byla velice špatná doba, bylo to pár dní, než byl zavražděn kancléř Dollfus v roce třicet čtyři, takže tady byla opravdu špatná doba, tak se rozhodl, že půjde zpátky do Čech, což také udělal do malého města na Vysočině.

⁸³ GLETTLER, Monika. *Böhmisches Wien*. München: Herold Verlag, 1985. 128 s. ISBN 3-7008-0307-9, s. 35

⁸⁴ EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 33–38. ISBN 80-86197-34-4, s. 34

⁸⁵ EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002. ISBN 80-86197-34-4, s. 35–36

Otec se mezitím vyučil pekařem, napřed šel do Prahy, tam se doučil a pak do Pelhřimova, kde děda koupil dům, který přestavěl a udělal mému otci pekárnu. No, takže otec se musel učit česky, oni s ním jako česky nemluvili, co já vím, dědeček a babička. Protože uměl německy tak celou válku sháněl pro lidi mouku a mohli u něj péct vánočky, no prostě lidumil. No a v roce 1948 přišli soudruzi a pekárnu zabavili no a pak ho poslali do Německa a tam ho zavřeli [...].⁸⁶

Do roku 1938 se tzv. austrofašismus opírající se především o italský fašismus definitivně rozdrobil a moci se ujali nacisté.⁸⁷ Měnící se politická situace měla také dopad na výsledky při sčítání obyvatelstva a přiznávání tzv. obcovací řeči⁸⁸. Sčítání hlasů v roce 1934, týden po občanské válce, proběhlo pod strachem a k češtině se přihlásilo malé množství Čechů, naopak při posledním sčítání v roce 1939 ze strachu z nacistické diktatury naopak mnozí znovu přiznávali češtinu, ke které se společně se slovenštinou přihlásilo přes 56 tisíc obyvatel.⁸⁹

Na dobu, kdy se k moci dostali v Rakousku nacisté, vzpomínala také narátorka Alena, jejíž příbuzní byli mezi Čechy, kteří repatriovali z Vídně do Československa. Tato narace reflektuje silné národní uvědomění u některých vídeňských Čechů. Na místě je zmínit také pocit solidarity a sounáležitosti, které pro tuto generaci Čechů ve Vídni hrály roli a které se mnohdy staly silnými „push“ faktory pro návrat do Československa. Vedle těchto činitelů byl mezi vídeňskými Čechy v onu dobu přítomen také strach a obavy z nejisté budoucnosti, které rovněž sehrály roli v rozhodování o reemigraci do vlasti. Narátorka Alena vypověděla:

Když ve třicátém osmém do Rakouska vtrhl Hitler, tak strýc sbalil, vzal manželku a malou dceru, která šla první den do školy ve Vídni a pak odjeli na Moravu přes okliku přes Jugoslávii, protože přímo už nemohl a zůstali tam no, jako bránit vlast. A druhá teta, sestra mého otce, ta si vzala doktora Josefa Košťála, podle mé znalosti byl ředitelem jedné z Komenských škol a odstěhovali se do Prahy, protože měl strach, že bude muset jako ze stránky nacistů, aby s nima spolupracoval. Tak to je, jak se to v rodině vypravuje.⁹⁰

Většina narátorů, kteří žijí ve Vídni již druhou a třetí generaci, mají ve svém okruhu předky, příbuzné či známé, kteří se po první světové válce rozhodli reemigrovat do

⁸⁶ Narátor Tomáš, narozen roku 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

⁸⁷ EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 33-38. ISBN 80-86197-34-4, s. 34-36

⁸⁸ V Rakousko-Uhersku se při sčítání lidu nezjišťovala národnost, nýbrž tzv. obcovací řeč. Tou se rozumí jazyk, který člověk běžně užíval v denní komunikaci.

⁸⁹ KURILLOVÁ, Hana. Exulantský a krajanský život Čechů ve Vídni [online]. *Moderní dějiny*. 2013. [cit. 17. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/exulantsky-a-krajansky-zivot-cechu-ve-vidni/>, s. 2

⁹⁰ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016.

Československa. Někteří z těchto reemigrantů se pak po druhé světové rozhodli opět vrátit zpátky do Vídně. Tyto příběhy ale již náleží do další kapitoly.

Druhá světová válka a její dopady na českou menšinu ve Vídni

Nástup nacistů k moci v roce 1938 byl spojen s obrovským nadšením ze strany rakouského obyvatelstva. Velkou roli zde sehrála silná propaganda „anšlusu“ a lidé tak více méně dobrovolně souhlasili s koncem vlastního státu a připojením k říši. Vídeňští Češi cítili na svou menšinu velký tlak a měli strach, co s nimi bude. Pod vlivem těchto obav menšina velice tlačila na veřejné vyhlášení souhlasu s „anšlusem“. Hlasování dopadlo tak, že z 23 264 odevzdaných hlasů se proti vyslovilo pouze 32 a na menšinu se tak zpočátku neupírala zvláštní pozornost. Postupně, především po agitaci Československa, byly veškeré činnosti české menšiny ve Vídni pomalu potlačovány. To se dělo až do roku 1941, kdy došlo k úplnému rozpuštění českých institucí a spolků. Znamenalo to rovněž konec českého soukromého školství ve Vídni. Začala se rychle šířit silná protičeská nenávisť, jejímž hlavním argumentem bylo tvrzení, že zatímco se vídeňským Čechům daří nadmíru dobře, německy hovořící obyvatelstvo v Sudetech trpí a je utlačováno. Dělo se tedy vše pro to, aby česká menšina byla zlikvidována. Jedním z paradoxů je, že přihlášení se k české národnosti bylo za dob nacistů výhodou v tom směru, že čeští muži byli považováni za nespolehlivé a nemuseli tak narukovat do Wehrmachtu, což jim mnohdy zachránilo život.⁹¹ O této zkušenosti se zmínil narátor Josef, jehož otcí tato ironie osudu dle jeho slov nejspíše zachránila život.

[...] Táta byl krátce narukovanej, ale tím, že hlásil jako mateřský jazyk čeština, tak z té armády zase musel brzo ven a kdyby ta válka trvala trochu dýl, tak asi byl zastřelenej [...].⁹²

Mnoho vídeňských Čechů se nehodlalo vyrovnat s novou politickou situací v Rakousku a začali projevovat odpor. Nejprve tomu tak bylo ve spolcích a například české divadlo ve Vídni, které mělo již dlouhou tradici a bylo jakousi oporou kulturního života, se stalo významným místem politického ventilu. Mnoho akcí bylo z bezpečnostních důvodů přesouváno z oficiálně nahlášených termínů na jiné dny a časy. Protičeské výpady a agrese přispěly také k posílení odbojové činnosti vídeňských Čechů, z nichž mnoho bohužel skončilo v koncentračních táborech, nebo bylo zastřeleno. Především koncem války čelila Vídeň silnému bombardování. Na své dětství za druhé světové války ve Vídni vzpomínala informátorka Libuše. Ve svém vyprávění hovoří o roce 1944, kdy museli kvůli bombardování Vídně zůstat rok v Čechách, kam jinak běžně jezdili pouze na prázdniny. Narátorka Libuše

⁹¹ EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/ZuHause id der Fremde. Tschechen in Wienim 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 33-38. ISBN 80-86197-34-4, s. 34–36

⁹² Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden 22. 6. 2016 ve Vídni.

vzpomínala na čas strávený v české škole a na děti českých Němců, kteří onu školu rovněž navštěvovali. Na příkladu konfrontace narátorky s německou menšinou v českých zemích je patrná důležitost osobní zkušenosti v konstruování své vlastní identity. Právě na základě vzájemné interakce s těmi „druhými“ dochází k uvědomění a vymezení sebe sama. Ona „jinakost“, kterou v této práci představuje „češství“ ve Vídni, je narátorkou obecně reflektována jako výchozí bod a tmelící aspekt v procesu upevňování postavení vlastní skupiny vůči většině a přirozené zdůrazňování hlavních prvků jakékoliv kolektivní identity určitého společenství. Narátorka Libuše uvedla:

Tam byly děti, co neuměly velice dobře německy, nebo samozřejmě s přízvukem. Ty měly o ty takzvané Hitlerjugend tolik zdání. To byli ti čeští Němci. Oni říkali, vy přijдете z Vídně, jste obě blond a vy nemáte zdání, vy nevíte ani co je BDM⁹³? My jsme neměly zdání, protože vlastně ve Vídni nikdo nás nenutil, jít do těchto. Mamince říkali, že toho bude litovat, ale maminka byla taková klidná, ta se do ničeho nepouštěla a dělala si své. [...] To byli čeští Němci a dneska už po letech chápu, tak jako my, česká menšina, musíme přehánět, aby jsme se udrželi, tak stejně tak německá menšina v Čechách, i když oni se tam jako menšina necítili, oni se cítili spíš jako většina, tak se naparovali, ale taky si zakládali. A ono vlastně to hitlerovství, to němectví, to je zlákallo.⁹⁴

Narátorka strávila se svojí sestrou, dvojčetem, v české škole jen pár měsíců. Byla to pro ni dle jejích slov spíše nepříjemná zkušenost. Matka narátorky velice dbala na pěstování „češství“ u svých dvou dcer. Ačkoliv si vzala za muže Rakušana, doma hovořili dvojjazyčně a obě sestry navštěvovaly českou školu *Komenského* (než ji za nacismu na krátko zavřeli). Narátorka na základě zkušenosti s dětmi českých Němců pochopila „obě strany mince“ v otázce upevňování, hrdosti a obhajoby své národnosti, které mohou být pro mnoho lidí nepochopitelné a nepředatelné a zároveň nepřímo upozornila na fakt, jak mohou zpolitizované ideologie a totalitní režimy použít etnickou a národní identitu jako nástroj pro obhajobu své nenávistné a agresivní politiky a zapříčinit tak mimo jiné rozkoly a vzájemnou nenávist v do té doby fungující společnosti.

Poté, co bylo Německo definitivně poraženo, byla vyhlášena 26. 4. 1945 druhá Rakouská republika, která ale neměla plnou suverenitu, protože byla do roku 1955 obsazena a rozdělena mezi čtyři vítězné mocnosti. Dolní a horní Rakousy, tedy část sousedící s Československem, byly pod vlivem sovětské zóny. Také Vídeň byla rozdělena na čtyři části. Válka zanechala na Vídni a Rakousku obecně veliké stopy. Nastaly značné problémy se

⁹³ Bund Deutscher Mädel, neboli BDM, česky Svaz německých dívek. Jednalo se o dívčí odnož chlapecké organizace Hitlerjugend (Kostohryzová, 2016).

⁹⁴ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

zásobováním obyvatelstva potravinami a dalšími základními potřebami.⁹⁵ Vídeň byla rovněž notně poničena bombardováním. Stejně jako po první světové válce, byla i po té druhé situace v poválečném Československu o dost lepší než v Rakousku. Nejenom kvůli tomu začala velká reemigrační vlna Čechů ze zahraničí (kromě vídeňských Čechů to byli volyňští Češi a jugoslávští Češi), zpátky do Československa. To, jak se měnila politická situace v poválečné Evropě, mělo obrovský vliv na rozpoutání masové migrace po celém světě, a právě tato zkušenost s migrací pak sehrála velkou roli v otázce uchopení své vlastní identity a hledání domova.

Migrační zkušenost vídeňských Čechů

Poválečná reemigrace do ČSR

Špatné životní podmínky v poválečné Vídni nebyly jediným důvodem, proč se mnoho Čechů rozhodlo vrátit do své původní vlasti. Na základě přijetí kolektivní viny Němců za druhou světovou válku a její politické uchopení v podobě přijatých závěrů na *Postupimské konferenci* v srpnu 1945 a tzv. *Benešových dekretů* se začalo s nuceným vysídlením německého obyvatelstva prakticky z celého území Československa. V období od roku 1945, kdy probíhala první „divoká“ fáze odsunu a začátkem roku 1947, s přihlédnutím k neúplnosti a nepřesnosti dostupných údajů, čítá celkový rámcový úbytek německého obyvatelstva v Československu 2,9 až 3 miliony obyvatel, a to formou organizovaného a neorganizovaného odsunu.⁹⁶ Vysídlené oblasti měly být obydleny na prvním místě domácím obyvatelstvem a poté Čechy a Slováky, kteří žili v zahraničí a pro jejichž příchod bylo nutné zajistit právní podmínky, mnoho organizačních záležitostí spojených s převozem majetku, sociální péčí, hospodářského a společenského zapojení do života v Československu apod. Důležité je zmínit, že možnosti vrátit se do vlasti mohli využít jen ti, kteří se za nacismu hlásili k české národnosti.⁹⁷

Po ukončení války vznikl ve Vídni *Československý komitét ve Vídni*, později přejmenovaný na *Ústřední výbor ve Vídni* (ČSÚV), který tvořil jakousi vrcholnou organizaci všech obnovených českých spolků a v každém vídeňském okrese měl svůj výbor. Hlavní

⁹⁵ EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 33–38. ISBN 80-86197-34-4, s. 37

⁹⁶ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2, s. 237

⁹⁷ Většina Čechů, žijících ve Vídni za druhé sv. války měla rakouskou státní příslušnost, ale při sčítání lidu v roce 1939 bylo možné již uvést i národnostní příslušnost (do té doby to byla pouze obcovací řeč, která se při sčítání evidovala) (Ebner, 2002, s. 37).

smyslem a účelem výboru byla příprava a organizace reemigrace do Československa. Jako zástupce vídeňských Čechů byl stanoven Antonín Machát, který měl za úkol informovat o poměrech v české menšině a měl na starosti veškerou agendu a vyjednávání. Za nejbližší střediska navrácených krajanů bylo pro Čechy určeno Znojmo a pro Slováky Bratislava. Všichni krajané, kteří se chtěli vrátit, byli řádně prověřeni a obdrželi průkaz ČSÚV neboli „zelený průkaz“, který byl dočasnou náhradou za občanský průkaz. Také v Praze byla zřízena *Reemigrační kancelář rakouských Čechů a Slováků*, jejímž úkolem byla veškerá organizace s umístěním reemigrantů na české straně. Krajanům bylo slíbeno, že živnostníci všech oborů budou moci ve vysídleném území převzít živnosti obdobné svým dosavadním v Rakousku. Někteří krajané se vydali na cestu sami, jiní jeli organizovanými vlaky. Prvním vlakem přijelo nejvíce Čechů, kteří přišli za války o byty a zařízení. Jednalo se nejčastěji o řemeslníky, mechaniky, truhláře a jednotlivé zemědělce. Dle statistik reemigrační komise rakouských Čechů a Slováků se v roce 1945 vrátilo z Rakouska, převážně z Vídně 5 471 krajanů. Tito lidé mířili především na Moravu, kde mělo mnoho z nich příbuzné, nebo do oblasti severočeského pohraničí.⁹⁸

Mezi vídeňskými Čechy, kteří přemýšleli o návratu do vlasti, byla také rodina narátorky Olgy. Informátorka vzpomínala na svého otce, který tuto možnost sice zvažoval, ale nakonec se s rodinou rozhodl z politických a náboženských důvodů zůstat ve Vídni.

*Tatínek se rozhodl zůstat ve Vídni, protože on jako cítil, že tam přijdou komunisti. No a tatínek byl všechno jiného jenom ne komunist. On byl sociálním demokratem, který ale chodil do kostela. A obával se, že tam přijde totalita, tak jsme zůstali tady.*⁹⁹

Umísťování řemeslníků a živnostníků se začalo rokem 1946 komplikovat, protože mnoho živností bylo již obsazeno a pro velkou část krajanů chybělo uplatnění. Zároveň se začaly s měnící se politickou situací a vítězstvím komunistů ve volbách měnit osidlovací směrnice a postoj k reemigraci mezi krajany a československými úřady byl výrazně odlišný. Začalo tak přibývat případů zpětného návratu z Československa do Vídně. Koncem října 1947 byla reemigrace v podstatě ukončena a dále pokračovalo jen individuální stěhování jednotlivců, případně rodin. Mezi roky 1945 až 1947 z Vídně do Československa reemigrovalo něco přes 10 000 osob.¹⁰⁰

⁹⁸ HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace Čechů z Rakouska do ČSR v letech 1945-1950. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/ZuHause id der Fremde. Tschechen in Wienim 20. Jahrhundert.* Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4, s. 291

⁹⁹ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

¹⁰⁰ HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace Čechů z Rakouska do ČSR v letech 1945-1950. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/ZuHause id der Fremde. Tschechen in Wienim 20. Jahrhundert.* Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4, s.47

Rovněž rodina narátorky Aleny uvažovala o reemigraci do vlasti. Ačkoliv již byla rodina zapojena do přesídlovacího procesu, jejich představy o budoucím domově, především pak o novém místě bydliště a možnosti se uživit krejčovskou profesí, se rozcházel s přístupem, jakým československé úřady reemigranty organizovaly a nařizovaly jim, kde mají žít apod. Z narace informátorky lze vyvodit, že její dědeček byl patřičně hrdý na svou profesi a rozhodoval se pragmaticky. Narátorka rozhodnutí zůstat ve Vídni zpětně hodnotí kladně, především vzhledem k politické situaci, která v Československu rokem 1948 nastala. Narátorka vypověděla:

Po válce druhý Československo aktivně verbovalo, aby se zase obyvatelstvo přestěhovalo zpět, proč, protože odsunuli sudeťáky a měli nezalidněné regiony. A taky máme zde rodiny, kdy jeden bratr se odstěhoval a druhý zůstal tady. Moje rodina taky mínila se přestěhovat do Československa, ale protože začali dirigovat, kam člověk směl, tak můj děda řekl, já jsem krejčí pro pánskou módu a já se neuživím tam, kde odsunuli Němce, protože koho tam přesunuli? Taky Romy, tak řekl, já jdu jen do Prahy nebo do Brna, a to mu nedali, tak nešel. A potom v únoru čtyřicetism babička sociální demokratka ještě byla na zájezdu sociálně demokratické strany v Praze. To byla ještě česká delegace na tom sjezdu. Tak to se přeřalo. A naštěstí musíme říct, že nám to prospělo, že jsme zůstali tady. A pak taky hodně Čechoslováků muselo z Československa pryč ve čtyřicátymym, ale šli nejvíc do Ameriky, takže se pomáhalo, aby se ti lidi dostali buď do Anglie, nebo do Ameriky.¹⁰¹

Vídeňští Češi, kteří přesídlili zpět do Československa a zůstali zde, tvořili i nadále jakousi specifickou kolektivitu uvnitř české společnosti. Na základě mnoha aspektů a historických zkušeností, které utvářely po celá léta českou identitu ve Vídni, měli tito lidé ve srovnání s československým obyvatelstvem obvykle silnější národní vědomí, potřebu se scházet a pěstovat spolkový život apod. V novém životě v Československu se pak ze strany ostatních Čechů setkávali s nedůvěrou a byli považováni za cizince. V osmdesátých letech byla vypracována *Ústavem pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd* dotazníková akce, ve které reemigranti hodnotili zpětně své rozhodnutí o přesídlení. Pozitivně hodnotili skutečnost, že přesídlením do vlasti přestaly národnostní rozpory a oni mohli posílat své děti do českých škol. Negativa pak představovaly především nesplněné sliby československých úřadů, nespokojenost s existenčním postavením, politické změny

¹⁰¹ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

v Československu po roce 1946 a 1948 a omezení styků s Rakouskem, které vedly k uzavření hranic a odloučení rodin.¹⁰²

Život v české vídeňské menšině se po válce pomalu vracel k normálu, nicméně politické změny, které přineslo vítězství komunistů v Československu v roce 1946 a následně osudný rok 1948 se promítly i na rakouské straně. Již před rokem 1948 se snažili komunisti získat českou menšinu ve Vídni na svoji stranu. Na základě této skutečnosti došlo v menšině k velkému rozkolu, který měl a má na život české komunity vliv ještě v současné době. Češi, kteří souhlasili s komunistickým režimem, se sdružovali od roku 1949 ve spolku *Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku*. Větší část komunity odmítající komunistický režim se od roku 1951 sdružovalo v rámci *Menšinové rady české a slovenské větve v Rakousku*.¹⁰³ Tento rozkol měl silné dopady jak na celou českou menšinu (rozdělování rodin, štěpení spolků, přerušování vzájemné komunikace) tak v oblasti jednotného menšinového postoje důležitého pro jednání s rakouskou německy mluvící většinou, a především pak rakouskými úřady a vládou. Této problematice je věnována samostatná kapitola s názvem „*Usedlík a imigrant – hledání společné cesty*“.

Návrat reemigrantů a osudný rok 1948

Jak již bylo řečeno, mnoho vídeňských Čechů, kteří se rozhodli opustit Vídeň a začít nový život v poválečném Československu, se nakonec opět vrátilo do Vídně. Hlavními důvody byla nenaplněná očekávání, špatné uplatnění živnostníků a řemeslníků (především v pozdějších reemigračních vlnách), rozčarování z nepřijetí československými spoluobčany a v neposlední řadě nástup komunistů k moci a s tím spojený konec soukromého podnikání. Především tyto nové pořádky nebyly pro živnostníky slučitelné s jejich profesním a osobním životem, který byl formován historickým postavením Čechů ve Vídni, kteří si museli dlouhá léta vydobývat svoje pozice v rámci německy hovořící většiny a na to, čeho se jim podařilo dosáhnout, byli patřičně hrdí.

Když vyhráli komunisti v roce 1946 volby, nebylo ještě zcela jasné, jak se politická situace v Československu vyvine, ale rok 1948 vše definitivně změnil. Nové politické pořádky přinesly vyvlastňování, konec soukromého podnikání, pronásledování inteligence a vyšších a majetných vrstev obyvatelstva. Tito lidé tak začali Československo hromadně opouštět. Nejvíce lidí odešlo bezprostředně po únoru 1948, tedy v době, kdy to ještě bylo

¹⁰² HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace Čechů z Rakouska do ČSR v letech 1945-1950. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století/ZuHause id der Fremde. Tschechen in Wienim 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4

¹⁰³ EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století/ZuHause id der Fremde. Tschechen in Wienim 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 33-38. ISBN 80-86197-34-4, s. 37

možné, protože komunistické vedení země odchodům občanů za hranice nevěnovalo takovou pozornost. Postupně se ale možnosti opustit zemi zužovaly, protože komunisti svůj přístup změnili a v polovině padesátých let definitivně uzavřeli hranice. Odejít za hranice pak bylo nesmírně obtížné a nebezpečné. Až do roku 1964, kdy došlo v Československu k liberalizaci cestování, nebylo prakticky možné bez obrovského rizika zemi opustit. Lidé, kteří stihli ještě bez problémů odejít, mířili do sběrných táborů v Německu a Rakousku. Důležité je připomenout, že Evropa byla po válce značně nestabilní a roztržštěná, a jak již bylo jednou zmíněno, Rakousko, včetně Vídně, bylo až do roku 1955 rozděleno mezi čtyři vítězné mocnosti včetně sovětské zóny, která byla při hranici s Československem. Často se tak stávalo, že se lidé do Rakouska sice bez větších problémů dostali, ale tam je zadržela rakouská policie, která je předala Sovětům, nebo byli zadrženi přímo sovětskou armádou či policií a následně byli vráceni zpátky do Československa. Velká většina exulantů tak mířila za oceán, především do Ameriky, Austrálie a Kanady.

Někteří exulanti¹⁰⁴ zůstali ve Vídni dobrovolně a pak tu byli tací, kterým emigrace do zámoří nevyšla.^{105, 106} Mezi exulanty bylo mnoho prominentních politiků, ministrů a členů *Národního shromáždění*, kteří pak v různých zemích zakládali politické exulantské organizace. Ta nejvýznamnější vznikla v USA v roce 1949. Jednalo se o *Radu svobodného Československa*, která byla prohlášena za hlavní orgán československé emigrace.¹⁰⁷ Exil po roce 1948 byl tedy především politický, mnoho lidí doufalo, že se brzy do vlasti vrátí. Neexistují žádné konkrétní statistiky, kolik lidí mezi roky 1948 až 1968 Československo opustilo, a kolik z nich odešlo přímo do Vídně a zůstalo tam. K dispozici jsou spíše odhady, které hovoří o cca 60 000 Čechoslovácích, kteří zemi v tomto období opustili.¹⁰⁸

Trvalo dalších skoro šestnáct let, než bylo možné hranice Československa legálně přejít. V roce 1964 se přísný komunistický režim lehce uvolnil a došlo k částečné liberalizaci

¹⁰⁴ Autorka zde na místo výrazu „emigranti“ používá termínu „exulanti“, kterými nazývá osoby, které opustily svou vlast po roce 1948 dobrovolně a také ilegálně především z politických důvodů. Výraz emigrant se zdál autorce pro tuto migrační vlnu příliš pejorativním. Také je nutné objasnit rozdíl mezi „krajany“ a „emigranty/exulanty“. Historik Jiří Pernes definuje krajany jako potomky lidí, kteří se vystěhovali z českých zemí a ze Slovenska legálně v dobách, kdy právo vystěhovat se ze země, ve které žijí, patřilo k základním právům člověka (doba Rakousko-Uherska, první československá republika). Toto vystěhovalectví bylo dáno ekonomickými důvody, kdy lidé hledali lepší příležitosti k životu. Emigranti a exulanti jsou lidé, kteří překračovali hranice legálně i ilegálně z politických, náboženských či ekonomických důvodů (Pernes, 2008).

¹⁰⁵ Po roce 1948 si jednotlivé státy kladly podmínky a stanovovaly limity pro množství uprchlíků, které jsou ochotni přijmout. V mnoha zemích, jako byla například Kanada, si určovali a vybírali lidi podle jejich profese a tedy přínosu, jaký by mohli pro jejich zemi tito lidé mít. Nebyla zde tedy ochota přijmout každého, naopak státy si mezi lidmi vybíraly a kladly si podmínky (Pernes, 2008).

¹⁰⁶ PERNES, Jiří. *Krajane.net* [online]. [cit. 8. 2. 2017]. Dostupné z: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1446>

¹⁰⁷ VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/ZuHause id der Fremde. Tschechen in Wienim 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4, s. 54

¹⁰⁸ PERNES, Jiří. *Krajane.net* [online]. [cit. 8. 2. 2017]. Dostupné z: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1446>

cestování. Lidé tak mohli opět legálně překročit hranice a bylo jich mnoho. Jedním z nich byl také informátor Tomáš a jeho rodina. Otec narátora byl vídeňským Čechem, který přišel do Československa společně se svou matkou a otcem (prarodiči narátora) těsně před začátkem druhé světové války. V Československu se vyučil pekařem a v Pelhřimově provozoval pekárnu, kterou mu v roce 1948 komunisti zabavili a jeho poslali na několik let do vězení. Po návratu z vězení se otec narátora rozhodl vrátit s rodinou do Vídně. Z narace se dá usuzovat, že těmi hlavními důvody tohoto rozhodnutí byly osobní rezignace v postoji k českému národu a státu, zklamání z politického vývoje v zemi a neztotožňování Československa s domovem. Narátor k příběhu své rodiny vypověděl:

Když přišel otec potom zpátky, tak pojal prostě tu myšlenku že, v tom státě českém socialistickém, že ho to nebaví, že tam není doma a že se odstěhuje zpátky, což nebylo tak jednoduché. Otec i matka třeba směli jet do Rakouska na dovolenou, já jsem tu jako rukojmí musel zůstat jo, to byla tenkrát ta doba no a otec asi od šedesátého roku žádal každý rok o vystěhování. Nikdy prostě to nedovolili. A v roce 1965 byla nějaká taková měkká doba, oni mu to povolili ale s doložkou, že všeco, co nám stát dal jako třeba moje školy atak, že mu to musíme zaplatit zpátky tomu státu. Takže jsme šli do Rakouska a každý jsme dostali kapesné třikrát sedmdesát šilinků, což je, jak bych vám to řekl pět eur, to byly naše začátky.¹⁰⁹

Příběh narátora Tomáše je jedním z příkladů překotného opouštění Československa v politicky nelehkém období. Jak narátor vypověděl, rozhodnutí opustit současný domov bylo především iniciativou otce, který jej se zbytkem rodiny příliš nekonzultoval. Otec informátora několik let soustavně usiloval o vystěhování z Československa. Když se mu povolení nakonec podařilo získat, samotný odchod ze země pak proběhl velice rychle, ze dne na den. Narátor ve své vzpomínce akcentuje šok z nečekaného odchodu z domova, nemožnost rozloučit se s přáteli a příbuznými a rozbití sociálních vazeb, z nichž mnoho se mu podařilo obnovit až po roce 1989. Dle narace lze Tomášovu zkušenost reflektovat jako traumatizující zážitek. Narátor také konstatoval, že až dnes, s odstupem času, je schopen určité věci objektivně reflektovat a porozumět minulosti „bez emocí“, přesto je tato vzpomínka pevně ukotvena v informátorově mysli.

Byl to pro mě veliký šok, já jsem měl velice přísného tatínka. On mi prostě oznámil, že za dva dny pojedeme do Rakouska a nedovolil mi se ani s kamarády rozloučit. On byl poměrně našťvaný na Česko. Dneska to chápu jo, ale prostě já jsem pracně po letech, po desetiletí ty kamarády zase hledal. Protože, to byste také měla vědět, já jsem nedostával vízum. Já jsem až do roku osmdesátdevět nebyl v Česku. Takže mě tam příbuzný viděli třeba

¹⁰⁹ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

*po pětadvaceti letech [...] bylo to hrozné. Já jsem takovej rodinněj člověk, já jsem tím poměrně dost trpěl, musím říct, že jsem měl oporu v mamince, která zůstala ve vnitřku i v Rakousku Českou. To víte, rodina, rodná hrouda.*¹¹⁰

Narátorovi utkvěla v paměti především vzpomínka na odjezd a překročení hranice s Rakouskem, při kterém se jim dostalo apelu, aby se rychle naučili německý jazyk a integrovali se do rakouské společnosti.¹¹¹

*Čtrnáctého června 1965 v devatenáct hodin, to vím přesně, to jsme jeli vlakem přes Gmünd, tak přišel do vlakového kupé distingovaný pán a krásnou češtinou říkal: Dobrý den, vítám vás v Rakousku, byli jste nám avizováni, prosím vás, naučte se co nejrychleji úřední řeč němčinu, pokuste se co nejrychleji integrovat a ctěte rakouské zákony, a jak se to tomu říká, zvyky. To prostě bylo nezapomenutelný.*¹¹²

Narátor také hovořil o tom, jaké byly začátky nového života ve Vídni. Bylo velice časté, že příchozí Češi měli v Rakousku již nějaké širší příbuzenské vazby, na které se v počátcích obraceli o pomoc. To byl také příklad Tomáše, který vzpomínal, jak v prvních týdnech bydleli u svých vzdálených příbuzných v Dolním Rakousku a jak se jim přes tyto známosti podařilo poměrně rychle najít práci v pivovarnictví a pohostinství. Narátorova rodina patřila také k těm Čechům, kteří se chtěli co nejdříve integrovat v rakouské společnosti a apelovali tak na svého syna, aby se rychle naučil německy.

*My jsme tady měli vzdálené příbuzné, kteří nám prvních pár dní pomohli. Byli jsme u nich v Dolním Rakousku a potom přičiněním tohoto známého jsme dostali práci v pivovaře Otakringu, což znamená, že otec šel pracovat do sklepa, já jsem pracoval u takové staré nemoderní pračky na lahve a maminka šla jako kuchařka do kuchyně, pomocná. Takže já jsem vlastně pracoval a rodina chtěla, abych se naučil co nejrychleji německy, tak jsem dvakrát za týden chodil k jednomu profesorovi, který byl Rakušan, ale částečně taky v Čechách a ten mě učil němčinu. A já se pak cejtil už tak silný, že jsem vstoupil do školy a skoro dva roky nato jsem maturoval.*¹¹³

Narátor Tomáš neměl s německým jazykem problémy a jak sám uvedl, brzy se cítil být v němčině dostatečně silný na to, aby odmaturoval. Nový začátek života ve Vídni lze v tomto případě reflektovat jako úspěšný. Informátor našel přátele jak mezi Rakušany, tak v české menšině a v profesním životě se stal úspěšným operním pěvcem.

¹¹⁰ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

¹¹¹ Narátorovi bylo tehdy 17 let

¹¹² Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni

¹¹³ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

Fenomén uprchlictví z ČSR

Rok 1968 byl pro českou menšinu ve Vídni stejně zásadní, jako pro všechny občany tehdejšího Československa, kde se v tu dobu uvolňovala politická situace, prováděly se reformy a o tehdejší režimu se dalo hovořit jako o tzv. socialismu s lidskou tváří. K zásadnímu zlomu došlo v noci z 20. na 21. srpna 1968, kdy vstoupila na území Československa vojska států *Varšavské smlouvy* (Sovětský svaz, Maďarsko, Polsko a Bulharsko). Okupace nastala v době letních prázdnin, kdy byly tisícovky Čechoslováků na dovolené v bývalé Jugoslávii, a kvůli uzavření hranic s Maďarskem se nemohly dostat zpátky domů. Zároveň se hned další den po okupaci zvedla obrovská migrační vlna a tisíce lidí mířily pryč ze země. Uprchlíkovou vlnu tvořila především střední třída, mnoho vysokoškolsky vzdělaných lidí, umělců a známých osobností. Právě Rakousko bylo jednou z prvních a nejbližších destinací, pro prchající československé obyvatelstvo. První reakce Rakouska na okupaci byla spíše zdrženlivá, ale v rámci dodržování humanitárních závazků vedení země velice rychle a otevřeně intervenci odsoudilo a vyzvalo své občany k poskytnutí pomoci uprchlíkům. Situace v Rakousku těsně po okupaci Československa byla několika informátory reflektována jako značně nepřehledná a dramatická. Panovaly zde obavy, že vojska budou postupovat dále, ale ta nakonec zůstala pouze na území Československa.

Rakousko se ihned po okupaci stalo nejen azylovou zemí, ale také jakousi přestupní stanicí pro ty, kteří chtěli pokračovat dále do Ameriky, Kanady, Austrálie, Skandinávie, Švýcarska, nebo dalších zemí. Mezi 21. srpnem a koncem října 1968 mohli lidé opustit Československo legální cestou, mimo jiné díky postoji tehdejšího generálního tajemníka Leonida Iljiče Brežněva, který vyzval okupační vojska, aby uprchlíkům nebránily v odchodu, že se jedná o nepoctivé a nečestné lidi a ti ať zemi klidně opustí. Podle zprávy Spolkového ministerstva vnitra z 23. 10. 1968 přicestovalo v tu dobu do Dolního Rakouska a především Vídně až 160 000 československých občanů, z toho 66 000 přímo z dovolené v zahraničí.¹¹⁴ Lidem, kteří se vraceli z dovolené a zůstali tak odříznutí za hranicemi republiky, byla udělována tzv. tranzitní víza, která platila zároveň jako povolení k pobytu. Na rakouské ambasádě v Praze se i přes vládní rakouské nařízení pozastavit udělování víz s „razítkováním“ pasů nepřestalo.

Pro Rakousko, především pak Vídeň, byl nápor tolika uprchlíků velkou zátěží. Založen byl *Výbor na pomoc českým a slovenským turistům a uprchlíkům* a Vídeň zařizovala 90 procent všech ubytovacích kapacit pro uprchlíky. Bylo zřízeno několik uprchlických táborů

¹¹⁴ STÁRKOVÁ, Jana. Chartisté v Rakousku. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945–2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 275-277. ISBN 80-86791-31-9, s. 302

(jedním z nich byl např. uprchlický tábor *Treiskirchen*, který slouží pro tyto potřeby do dnes) a improvizovaných ubytoven, ale hygienické podmínky začaly být časem nepříjemné a pomalu docházely finanční prostředky. Rakouské úřady se tedy obrátily o pomoc na OSN, které z fondu pro uprchlíky uvolnilo cca 50 000 dolarů. V listopadu 1968 vydalo rakouské ministerstvo výnos o tom, že se českoslovenští občané musejí do dvou týdnů rozhodnout, zdali se vrátí do vlasti nebo požádají o azyl. Na začátku roku 1969 dostaly rakouské úřady až 8 000 žádostí o azyl. V reakci na tento odliv občanů, mezi kterými bylo mnoho mladých lidí, vyhlásilo Československo amnestii s cílem přimět své občany se beztrestně vrátit do vlasti (druhá amnestie pak proběhla ještě v roce 1972). Obou možnostmi beztrestně se vrátit využilo pouze malé množství uprchlíků. Podle odhadů, a to především na základě pozdějších žádostí o integrační pomoc, zůstalo v Rakousku natrvalo kolem 2000–3000 občanů, z toho většina ve Vídni.¹¹⁵ Stejně jako ze strany rakouských občanů také ze strany vídeňských Čechů přicházela pomoc. České noviny informovaly o ubytovacích možnostech, lékařském ošetření, bezplatném stravování, pojištění a krátkodobých přivýbělcích. Česká menšina poskytovala rovněž materiální pomoc jako třeba *Sokol X*, který poskytl svou tělocvičnu jako improvizované ubytování pro uprchlíky, nebo byly organizovány sbírky oblečení a hraček pro děti apod. Mezi roky 1968–1969 fungovala ve Vídni pro uprchlíky *Československá kancelář pro vědu a umění ve Vídni*, v jejímž čele stál rovněž český exulant, odbojář z války, politolog a právník Jaroslav Langer. Kancelář pomáhala z počátku především rodinám s dětmi, umělcům a spisovatelům, ale později poskytovala pomoc všem uprchlíkům bez rozdílu získat finance, kontakty apod. O pomoc krajanům s integrací se zasloužila krajská organizace *Nová vlast*, která zaujala jasně protikomunistický postoj. Její činností byla sociální pomoc s integrací, v kulturním směru to byla především publikační činnost a v politickém směru organizace zastřešovala politické skupiny (v neutrálním Rakousku nebyla možná politická činnost exilových organizací), do které spadala *Československá sociální demokracie* a skauting. V materiální oblasti, a především pak duchovní, působil od roku 1972 *Katolický klub* v čele s páterem Josefem Novotným.¹¹⁶

Neustupující odliv obyvatel z Československa se rozhodla tehdejší komunistická vláda řešit několika opatřeními. Značně zredukovány byly počty služebních i soukromých cest do zahraničí. Zakázány byly krátkodobé pobyty v západních zemích a tranzitní cestování přes Jugoslávii, která představovala jakousi vstupní bránu na Západ. Získat povolení a doklady

¹¹⁵ KARNER, Stefan; STEHLÍK, Michal Stehlík. Česko. Rakousko. rozdělení – odloučení – spojení. *Sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009* (ISBN 978-80-86382-27-2). Schallaburg 2009, s. 128–131

¹¹⁶ KURILLOVÁ, Hana. Exulantský a krajský život Čechů ve Vídni [online]. *Moderní dějiny*. 2013. [cit. 17. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/exulantsky-a-krajansky-zivot-cechu-ve-vidni/>, s. 5

k výjezdu se stalo velice obtížným. K dalšímu výraznějšímu zlomu došlo v roce 1977 v souvislosti se vznikem a podepisováním *Charty 77*, na jehož základě spustila československá STB jednu z největších akcí s názvem *Asanace*. Jejím cílem bylo prostřednictvím fyzického a psychického nátlaku donutit sympatizanty *Charty 77* a další nepohodlné lidi k vystěhování ze země. Jednalo se o široké spektrum lidí, do kterého spadali vědci, umělci, bývalí komunističtí politici, lidé celoživotně odmítající dosavadní režim a lidé z prostředí českého undergroundu. Na všechny tyto lidi vyvíjel režim tvrdý nátlak. Vyslýchání, věznění a domovní prohlídky byly na denním pořádku. Lidé měli problém sehnat jakoukoliv práci, slušné bydlení a školy pro svoje děti.

V tomto vyhoceném čase přišlo z Rakouska prohlášení tehdejšího rakouského kancléře Bruna Kreiského, který otevřeně proklamoval pomoc všem chartistům s vystěhováním a získáním politického azylu v Rakousku. Mnoho chartistů a dalších pro režim nepohodlných lidí této skutečnosti využilo a rozhodlo se opustit Československo.

Na tehdejší atmosféru v zemi, která vedla k rozhodnutí opustit republiku, vzpomínal i jeden ze signatářů *Charty 77*, informátor Jan, jenž se aktivně pohyboval v prostředí českého undergroundu. Narátor pohovořil o okolnostech akce *Asanace*, pocitu poráženecké atmosféry a absolutní bezvýchodnosti situace.

Já jsem byl odsunut v rámci akce Asanace, která v Československu probíhala od sedmadesátého do poloviny osmdesátých let. Předtím jsem byl osmnáct měsíců ve vězení, to znamená, že už jsem měl svůj první spis, a když jsem se vrátil, tak jsem se dostal do skupiny úplných nepřátel, takže mi Státní bezpečnost založila ještě jeden spis a z toho jsem se později dozvěděl, že jediným cílem bylo, dostat nejenom mě, ale všechny ty lidi do ciziny, jak si to usmysleli, že by to mohlo fungovat. Začlo to velkýma nepříjemnostma kolem zaměstnání, potom vězení, kde jsem byl 18 měsíců a vrátil se v lednu osmdesát a vydržel sem to tam (v ČSR) ještě asi dva roky. Taky jsem byl spolumajitel té Nové Vísky pověštné. To byla taková komuna v severních Čechách. Tu nám taky sebrali, vyvlastnili. A všichni ti lidé, moji dobří přátelé, odjeli. Od roku sedmdesátšedm jsem neměl ani tu výjezdní doložku v občanském průkazu. Byl jsem zbaven jakékoli možnosti cestovat právě zase v souvislosti s Chartou a tím mým pohybem v okruhu českého undergroundu. Jediná možnost emigrovat byla jen tímto způsobem. Takže taková ta poráženecká nálada začátkem osmdesátých let byla nastolena těmito fakty. Žádná práce, Vísku nám sebrali, všichni se rozhodli odjet, takže tý státní bezpečnosti se povedlo nás odtamtud vyštvat.¹¹⁷

¹¹⁷ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

Informátor Jan opustil republiku v dubnu 1988 s manželkou a dvěma malými dětmi. Po vystoupení z vlaku na vídeňském nádraží na ně čekalo několik přátel, kteří emigrovali o pár let dřív. Opět to byly tedy vazby na Čechy ve Vídni, které narátorovi usnadnily začátky v novém cizím prostředí. Díky těmto známostem a vzájemnému přátelství s Čechy z řad emigrantů „osmašedesátníků“ nebylo pro narátora problémem se rychle seznámit s dalšími krajany a zapojit se do různých kulturních a společenských struktur, které tito lidé vytvářeli.

Spolkový kancléř Bruno Kreisky pověřil veškerou organizací a péčí o nové exulanty Přemysla Janýra, také exulanta z posrpnové emigrační vlny, který měl s kancléřem úzké kontakty a v roce 1974 stál u zrodu jedné z nejvýznamnějších kulturních organizací vzniklé z emigrační vlny osmašedesátníků – *Kulturního klubu Čechů a Slováků ve Vídni*. O prvních dnech a měsících ve Vídni hovoří také narátorka Jana, které utkvěla v paměti vzpomínka na společné bydlení s ostatními chartisty, lidmi z českého undergroundu a dalšími uprchlíky v domě na *Oberedonaustrasse*. Tento dům byl uzpůsoben jako provizorní ubytování pro uprchlíky čekající na azyl. Ačkoliv v něm žili lidé poměrně „natěsno“, z vyprávění narátorů je v této asociaci cítit lehká nostalgie.

Přemysl Janýr tehdy pracoval pro ten pflichtiges fond, měl tehdy na starosti ty český příchozí, hlavně ty chartysty, kterým tehdy kancléř Bruno Krajsky umožnil příchod do Rakouska. Řekl, že chartisti mají otevřené dveře, bere je sem a nebude nic zkoumat. [...] Takže on otevřel ty dveře chartistům a Janýr byl pověřenej se starat o Čechy, takže on nám už jakoby předem připravil bydlení [...]. Bydleli jsme na Oberedonaustrasse, dneska je to pod památkovou péčí. Žilo nás tam hodně, takže jsem se seznámila i s těma lidma z undergroundu. [...] Ten dům patřil pflichtiges fondu, nebo spravoval ho, nebo já nevím komu patřil. Byli tam třeba i Rakušani, kteří byli dlouho v Německu a pak se vrátili, prostě to byl starej dům, kterej měl asi pětmetrový vysoký stropy, někdo říkal, že to byla nějaká nemocnice nějakýho řádu, zkrátka a dobře myslím, že to mělo tři patra, pompézni schodiště, krásný místnosti, ale bylo to rozdělený na menší jednotky, takže my jsme bydleli mezi někým, kdo šel do Kanady, ty měli asi dva pokoje a dvě malý děti, pak jsme měli my dva pokoje. Vlastně jsme bydleli velmi natěsno s někým, ale vycházeli jsme dobře, a tím že to bylo takový velkorysý velký, tak vepředu byla udělaná kuchyňka taková a záchody a velká společná koupelna pro ty tři jednotky. Ale ta koupelna byla obrovská jak tenhle byt, takže se tam chodila koupat celá česká Vídeň, zase ty lidi z undergroundu, který různě bydleli jenom v nějakých jednuškách a měli třeba jenom nějaký sprchovej kout jo, tak k nám chodili vyprat, chodili se tam vykoupat,

*takže kdykoliv tam někdo přišel do té koupelny, tak někdo ležel ve vaně [smích]. My jsme tam byli asi třičtvrtě roku řekněme a čekali jsme na azyl.*¹¹⁸

Z iniciativy rakouského kancléře Bruna Kreiského bylo Rakousko a Vídeň vůči novým exulantům velice vstřícní. Uprchlíci měli od prvního dne zajištěné poměrně slušné bydlení, dostávali finanční příspěvky a poté, co jim byl po několika měsících přiznán statut azylanta, mohli začít normálně pracovat a často jim byl přidělen i nějaký menší byt pro začátek. Celková situace a možnosti tak byly o mnoho rozdílnější, než tomu bylo u emigrační vlny po srpnu 1968, kdy se na dílčí pomoci uprchlíkům podílela značná část rakouské veřejnosti a česká menšina byla také velmi nápomocná. V tomto případě již tomu nebylo v takové míře zapotřebí, mimo jiné kvůli nižšímu počtu příchozích lidí a všem poskytnutým výhodám a sociálním dávkám. O tom, jaké měli tito uprchlíci po příjezdu do Vídně možnosti a po jak dlouhé době se dalo relativně stabilizovaně začít žít, pohovořil také narátor Jan, který neměl problém si po přidělení statutu azylanta práci ve Vídni téměř okamžitě najít. Nové začátky této emigrantské vlny ve Vídni lze ve srovnání s příchozími Čechy kolem roku 1968 považovat za jednodušší, především díky širší sociální podpoře ze strany rakouské vlády.

*Do doby než jsme dostali vyřízenou tu žádost o azyl, což trvalo v průměru tak tři měsíce, tak jsme chodili do kurzů, dostávali jsme peníze od uprchlickýho fondu nebo od ministerstva vnitra, teď si to přesně nepamatuju, takže jsme dostávali tady to, co dostává sociál, plus to bydlení zadarmo. Takže ten začátek byl trochu jednodušší. A teprve po uznání azylu, kdy jsem teda nabyl ty práva uprchlíka, jsem si mohl hledat práci a taky jsem si jí okamžitě našel, protože to nebyl problém.*¹¹⁹

Mezi narátory a narátorkami, kteří přišli s „chartistickou vlnou“, se nacházelo několik osob, které otevřeně uvedly, že ačkoliv jim poskytnutá materiální a finanční podpora od rakouského státu v začátku velice pomohla, tuto velkorysost přijímaly v rozpacích, neboť ji považovaly za naddimenzovanou. Proto se někteří z nich snažili osamostatnit co nejdříve (i když nemohli ještě pracovat legální cestou) a nebyť již dále závislý na finančních příspěvcích rakouského státu a další podpoře.

Česká menšina na chartisty pohlížela stejně opatrně, jako tomu bylo po velké migrační vlně „osmašedesátníků“. O tom, co stálo za vzájemným nepochopením, opatrností a rozdílných přístupech k životu v menšině, se hovoří v následující kapitole.

¹¹⁸ Narátorka Jana, narozena v 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

¹¹⁹ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

Usedlík & imigrant – hledání společné cesty

O české menšině jakožto relativně kompaktní skupině se dá hovořit pouze do roku 1948. Jak již bylo řečeno, poté co se v Československu chopili v roce 1948 moci komunisté, v české menšině došlo k významnému a velice silnému štěpení na dva tábory. Na jedné straně byli ti, kteří se vůči komunistům ostře vyhranili (spolek *Menšinová rada*) a na druhé straně pak byla skupina krajanů, kteří s komunistickým Československem a tamní vládou nadále udržovaly vazby (spolek *Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku*). Všichni narátoři a narátorky se k tématu rozkolu v menšině sami spontánně vyjádřili, a to bez ohledu na to, z jaké generace či migrační vlny dotyční pocházejí. Narátorka Libuše hovořila o skupině krajanů, kteří se přikláněli ke komunistickému režimu jako o těch, kteří se „povyšovali a měli výhody“. Z narace však není cítit žádný afekt, jedná se spíše o holé konstatování stavu věcí.

*O menšině jsem vám chtěla říct, ta se bohužel tady rozdělila a teď ti, co nesouhlasili s tím režimem komunistickým, to jsme byli my, a ti co souhlasili, ti si říkali vlastivěrní, to ještě jako nám z vrška říkali, že oni jsou ti vlastivěrní. Ti měli samozřejmě veškeré výhody. Mohli ject kdy chtěli. Mohli ject do českých lázní za cenu, která byla směšná, všechny výhody. Samozřejmě to my jsme neměli, ale tak to bylo.*¹²⁰

Narátor Josef hovořil jazykem druhé strany menšiny, která s Československem vazby udržovala. Informátor zdůrazňoval oblast sportu, ve kterém se střetávaly zájmy vídeňských Čechů s Československem nejvíce. Narátor se vymezoval vůči tvrzení, že každý, kdo byl v té době s vlastní v kontaktu, musel být komunistou. Narátor se rovněž v tomto směru odvolával na historickou tradici českých vídeňských řemeslníků, kteří byli, dle jeho slov, vždy voliči *Lidové strany*.

Byly různě fundovaný sporty a ty spolky měly různou ctižádost se v těch sportech prosadit. A sokol jedna až pět a Sokol deset to byl volejbal, ti byli vysoce úspěšní. Spoluzaložili rakouský volejbalový svaz a rakouskej sport, vůči všem zemím za zelenou oponou měli úplně normální kontakt. A rakouský národní družstvo hrálo proti československému národnímu družstvu a další a další, to znamená, že i ty kluby Sokol jedna až pět a Sokol deset měly normální kontakt s Československem, Maďarskem a dalšíma zeměma. A celá řada dalších spolků řekla, že dokud bude Československo komunistický tak tam nevkročíme. A to byla ta dělba té menšiny. [...] Já jsem vlastně vyrostl v té části menšiny, která ten kontakt s Československem měla. To neznamenal, že ještě člověk musí bejt komunistou, a v Sokole z těch všech malých řemeslníků ani nikdo komunistou nemohl bejt,

¹²⁰ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

*protože to byli voliči lidové strany a každej řemeslník byl vždycky volič historicky lidové strany.*¹²¹

V průběhu výzkumu se ukázalo, že téma rozkolu v české menšině se objevuje ve všech biografických vyprávění nehledě na osobní zainteresovanost a přítomnost, respektive nepřítomnost ve Vídni kolem roku 1948. Z následující narace informátorky Jany, která přišla do Vídně s „chartistickou vlnou“ v roce 1984 a má možnost na celý problém nahlížet z pozice „třetího“ je patrné, že rozkol v menšině je krajany reflektován jako výrazný zlom v životě této kolektivity, jenž má přesah do současnosti.

*Ten čtyřicátosmej tady se všema hodně zamával. Rok čtyřicetosm, vítězný únor, ted' tady došlo k hroznému rozkolu, protože jedna část řekla, to je naše republika, my do tý republiky jezdíme, to je naše domovina, my si nákejma pitomema komunistama nebo Gotwaldem nenecháme vzít náš domov a začli jezdit, jenomže v průběhu doby se museli aranžovat s tím režimem, aby dostali vízum, aby nemuseli platit ty výměny za šilinky, to byla prostě děsná buzerace. [...] No a pak byla ta druhá větev, která řekla, né, s tímhle režimem my nechceme mít nic společného a mysleli si, že za pět let to už nebude jo třeba. Takže tady byly dva nesmiřitelný tábory[...] No a trochu se to táhne do dnešní doby, i když už ty lidi umíraj, už jsou velmi starý pořád tam, ale takovej ten šmak zůstává.*¹²²

Na základě uvedených výpovědí je zřejmé, že nelze na tuto historickou skutečnost, která tolik ovlivnila českou kolektivitu po další dekády, nahlížet jednostranně. Svoji roli zde sehrály individuální lidské hodnoty, čest, osobní zájmy, přesvědčení a rodinné vazby. Toto rozdělení menšiny mělo později vliv na přijetí československých uprchlíků, kteří přišli s emigrační vlnou po srpnu 1968. Ačkoliv česká menšina vyjádřila příchozím krajanům solidaritu a poskytla jim materiální pomoc, byla vůči uprchlíkům poměrně značně opatrná a panovala zde jistá nedůvěřivost. Vídeňští Češi měli ve stínu studené války tendenci podezřívat nově příchozí krajany ze špionáže a kolaborace. Zůstává otázkou, nakolik byly jejich obavy opodstatněné a na kolik za nimi stál strach, konzervativnost a neochota začít se přizpůsobovat případným změnám. Tato emigrační vlna byla z velké většiny tvořena mladými lidmi s vysokoškolským vzděláním, kteří měli za sebou již dvacet let strávených v komunistickém režimu. Bylo mezi nimi i mnoho zklamaných komunistů a inteligence. Akcentované podezření a obavy z „načichnutí“ nově příchozích Čechoslováků komunismem lze zaznamenat ve vyprávění narátorky Aleny, která uvedla:

¹²¹ Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

¹²² Narátorka Jana, narozena v 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

*Podívejte se, každé vystudované Českoslované co tam žil v šedesátém osmém musel být v komunistické partaji, tak se lidi stranili. Ty zasedlý spolky si řekly počkáme. Absolutní nedůvěra byla.*¹²³

Z další získané biografie je zřejmé, že téma přijetí nově příchozích krajanů kolem roku 1968 bylo hojně diskutované. Z narace je patrná také jistá míra sebereflexe a zpětného kritického pohledu na celou záležitost. Příchod nových krajanů je informátorkou reflektován z obou úhlů pohledu. V naraci se objevuje pocit „dotčení“ kdy se starousedlíkům nelíbila kritika jejich aktivit ze strany „osmašedesátníků“. Na druhou stranu je z narace patrné uzemnění a střízlivost vůči podezřením ze špionáže a kolaborace nových krajanů s komunistickým režimem. Jak vyplývá z následující biografie, střet starousedlíků s nově příchozími krajany přinesl také mnoho nových přátelství a rozvíjení vzájemných vztahů. Narátorka Libuše vzpomínala:

*To byl bohužel také problém a oboustranný problém, protože ti co přišli, byli, co se týče školení, vyšší, to byl samej inženýr, věděli to a to. A teď přišli do těch spolků a my samozřejmě na ty naše století byli také hrdí. A oni třeba někdy viděli tu ubohost. Přišli do sokola a řekli, bůžé tady to není vydlážděný. Protože v Čechách, co bylo pro sport, tak bylo zadarmo, všechno v perfekci. Tak to byl jeden problém. A my a můj muž jsme byli ty, co je vítali jako krajany. A teď když přišli třeba do sokola, tak jiní říkali, co když jsou to špióni? A já povídám třeba heled' Franci a co by jako u nás mohli špiónovat? Že cvičíme ve čtvrtek a v úterý? A my, jak jsme byli otevření k nim, tak jsme měli mnoho nových přátel. A taky jsme viděli, co zas uráželo ty nově příchozí. To že byli kolikrát přijímáni s takovou nedůvěrou. Některý byli odepjatý, no ten tam byl komunista. No, když tam byl nějaký postavení, tak byla ta nedůvěra. To nám tu zase scházela ta tolerance. No jo to on byl na papíře komunista. Teď poznáš, že v tom osmašedesátém on byl nejvíce zklamanej a že byl komunista? A my teď, že se naparujeme a že je prověřujeme jesi k nám můžou do spolku.*¹²⁴

Mnoho příchozích Čechů nemělo zájem o aktivity, kterým se věnovala krajanická menšina. Spolky a jejich činnost, o které se vídeňští Češi starali, jim připadaly často zkosnatělé, zastaralé a komické. Vídeňským Čechům zase vadilo, že „ti noví“ jim do všeho moc mluví, kritizují a často tak před nimi zavírali dopředu dveře.

Podle vyprávění narátorů se dá usuzovat, že oblast, kterou měli starousedlíci s novými krajany z počátku nejvíce společnou, byl zájem o sport. Lze proto konstatovat, že k boření vzájemných předsudků a bariér docházelo především v *Sokole*, nicméně jak napovídá další narace, i zde to leckdy trvalo déle, než byla navázána vzájemná důvěra. Informátor Ladislav

¹²³ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

¹²⁴ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

přišel do Vídně s „vlnou chartistů“ a také on reflektoval první snahy o navázání kontaktu s krajany coby neúspěšné. Nakonec byl narátor krajany do *Sokola* přijat a sám začal vést různé sportovní aktivity pro děti.

*My když jsme přišli a chtěli jsme do Sokola nebo do takovýhleho toho, tak prej chartisty neberem. Moje první co bylo, že jsme šli na Sokol, ale první co bylo, že není zájem a my nevíme a tak, až ten Sokol tři jedenáct ty řekli jo. Já jsem tam začal cvičit děti, měl jsem na starosti děti, dětský cvičení, což se jim strašně líbilo, protože s semnou byla pořád sranda, dělali jsme blbosti [...] pak zjistili, že jsme asi fakt trošku jiný, než měli tu představu o chartistech.*¹²⁵

Informátor Ladislav dále reflektoval vzájemné budování důvěry mezi starousedlíky a později příchozími krajany jako individuální záležitost, která probíhá obdobně v kterékoliv společnosti. Informátor akcentoval osobní zájem o druhé a upřímný přístup, jako důležité prvky procesu navazování vztahů se starousedlíky a vzájemné důvěry.

*Nevím čím, ale já jsem dostal přístup ke strašně spoustě lidem. Tím, že jsem se angažoval, nebo tím, že jsem prostě říkal každému, co si myslím, nebo nevím proč, a pak mě různě lidi zvali, takže jsme měli možnost poznávat víc a víc lidí těch rakouských. Takže my jsme měli přístup k těm různým informacím a věděli jsme, kdo je kdo a vůbec a angažovali jsme se no. Ať už to bylo v tom skautu, ať už to bylo v Sokole, ať už to bylo v těch spolcích, z některých jsem vystoupil, protože mi to přišlo úplně praštný, třeba Akademický spolek. [...] Já jsem se stýkal s takovýma lidma, který při sobě drželi. Některý nedrželi při sobě a s těma jsem se přestal stýkat. To bylo to samý jako po Chartě sedmdesát sedm když moji přátelé mi začali přecházet na druhý straně chodníku [...] hele je to jako v každý menšině, jsou lidi závistiví, jsou lidi chtiví moci a jsou prostě lidi, který na tohleto kašlou, který to dělaj pro ty ostatní, a je to tady úplně stejný. Ta většina je vstřícná, ale najdou se dycky lidi, který nejsou vstřícný prostě a s těma se není potřeba bavit.*¹²⁶

I když se nově příchozí Češi častokrát nechtěli zapojovat do spolkové a kulturní činnosti starousedlíků, neznamenalo to, že by neměli zájem se sdružovat a nepěstovat společně nějaké aktivity. S jejich příchodem tak ve Vídni vzniklo hned několik výrazných především kulturně zaměřených iniciativ. Za jednu z nejvýznamnějších lze považovat vznik *Kulturního klubu Čechů a Slováků*, u jehož zrodu stál právě Přemysl Janýr. *Kulturní klub* fungoval především jako sociální a kulturní centrum otevřené všem Čechům a Slovákům ve Vídni a usiloval rovněž o kontakt a nalezení společného slova s tradičními krajanskými spolky ve Vídni. S „vlnou chartistů“ přišlo po roce 1977 do Vídně mnoho mladých

¹²⁵ Narátor Ladislav, narozen v 1948 v Chrudimi, rozhovor proveden dne 1. 5. 2016 ve Vídni.

¹²⁶ Narátor Ladislav, narozen v 1948 v Chrudimi, rozhovor proveden dne 1. 5. 2016 ve Vídni.

nezávislých umělců a filosofů ostře se vyhraňujících socialistickému režimu v Československu. Výraznou osobností zde byl spisovatel a malíř Zbyněk Benýšek, který společně s dalšími několika lidmi z undergroundu v roce 1983 založil časopis s názvem *Paternoster. Malá revue pro umění a kritiku*. Časopis měl široký kulturní záběr a obsahoval články o umění, poezii, hudbě, filosofii a dalších tématech. V této souvislosti se v další naraci objevuje označení subkultura, kterou informátor Jan nazval skupinu lidí, jež se kolem časopisu *Paternoster* tvořila a jejíž členy spojovaly jiné zájmy než zbylou většinu české kolektivity ve Vídni.

*Tady začal vycházet časopis Páteroster, taková literární revue s příspěvky o filosofii, literatuře, výtvarném umění atakdale, recenze na řadu věcí. Byl to čtvrtletník a ten okruh lidí okolo mi byl nejbližší. Abych jmenoval některé z redakce, tak šéfredaktor byl Zbyněk Benýšek, pak tam byl Evžen Brikcius, Jiří Němec, to jsou všechno mí osobní přátelé letití. Takže my jsme tu, tu svojí partičku, která se tak trochu distancovala, nebo nepotřebovala hrát asi volejbal nebo já nevím, prostě byl to jinej typ lidí, takovou subkulturu.*¹²⁷

Jak vyplývá z dostupné literatury a získaných biografických vyprávění, životní zkušenosti a představy emigrantů se výrazně lišily od toho, na co byli naopak zvyklí vídeňští Češi starousedlíci. S tím souvisí i rozdílné postoje v oblasti vzdělávání jejich dětí. Převážná část uprchlíků se chtěla co nejdříve zapojit a zapadnout do rakouské společnosti, a tak posílali své děti do rakouských škol, mimo jiné také proto, že byli velice skeptičtí vůči vedení české školy *Komenského*, o které se neoficiálně vědělo, že je financovaná a napojená na Československo.

Pro starousedlíky měl spolkový život a česká tradice ve Vídni zcela jiný význam než pro nové exulanty. Představovaly pro ně spojení s domovinou a jejich předky, prostředek uchování a předávání českého jazyka apod. Starousedlíci žili v Rakousku ve svobodné zemi. Oproti nim, nově příchozí emigranti, strávili v socialistickém Československu a tuhém komunistickém režimu většinu svých životů. Mnozí tak chtěli za určitými věcmi udělat tlustou čáru a minulost nechat za sebou. To vše jsou důležité aspekty, které je nezbytné zohlednit při snaze porozumět rozdílným postojům uprchlíků a starousedlíků. Nutné je zdůraznit, že v žádném případě nelze hovořit o jakémsi kolektivním odmítání „těch druhých“. Velká část nově příchozích krajanů se starousedlíky společnou řeč nenašli a stejně tak tomu bylo obráceně. Jsou zde ale i tací, kterým se to povedlo, vzájemně si porozuměli a participovali společně na nejrůznějších aktivitách. Z výpovědí mnoha narátorů je také patrné, že pochopení postojů druhé skupiny přišlo až s odstupem času.

¹²⁷ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

Rozkol v české menšině po roce 1948 a následná nedůvěra mezi starousedlíky a nově příchozími Čechy měly za následek mimo jiné i zhoršení pozice česká menšina versus rakouský stát. Již v roce 1904 konstatoval říšský soud, že česká menšina ve Vídni není dostatečně zakořeněna. Paradoxně tomu bylo tehdy spíše naopak a Rakousko nechtělo dát Čechům víc práv, která by pak mohly ohrozit jejich „němectví“. V roce 1976 došlo ve Vídni v národnostní politice k větším změnám, a to, když *Zákon o národnostních menšinách* vytvořil kategorii „Volksgruppe“ (národnostní menšina). Společně s definicí tohoto termínu se od roku 1977 předpokládal vznik poradních sborů pro národnostní menšiny. Česká menšina byla rovněž v plánu zahrnuta a v podstatě tak byla nepřímou uznána. Jednání o vzniku *Poradního sboru pro českou národnostní menšinu* nebyla v rámci české kolektivity úspěšná. Češi se nedokázali dohodnout na obsazení osmičlenného, později desetičlenného *Poradního sboru*. Sbor měl brát v potaz především rozdílné politické směry, různé oblasti působení českých organizací a spolků, a rovněž zájmy starousedlíků v opozici k emigrantům, kteří přišli po roce 1968.¹²⁸

Zástupci vybraných českých organizací a spolků ale nebyli schopni nalézt společný směr a shodu a konaná jednání byla plná emocí a vzájemného osočování. Trvalo to až do roku 1994, kdy si česká menšina uvědomila, že bez vzájemné spolupráce a fungujícího *Poradního sboru* nebude možné získat žádnou podporu pro svoji skupinu ze strany spolkového kancléřství. To mělo především velký vliv na české školství, které by pod tíhou nedostatku financí nemohlo dále pokračovat. Nakonec se po zdlouhavých jednáních podařilo vytyčit společné priority, kterými se stala snaha zachovat český jazyk, spolkový život a zřídit jednotný tiskový orgán pro celou českou menšinu. Na tyto vytyčené priority lze ve své podstatě nazírat jako na jedny z hlavních atributů konstrukce společné české identity, protože se na nich shodli a definovali je všichni zástupci tradičních i mladších významných iniciativ a spolků české menšiny ve Vídni. *Poradní sbor pro českou národnostní menšinu v Rakousku* je zřízený při *Úřadu rakouského spolkového kancléřství* a to od roku 1994. Ve sboru jsou zastoupeny: *Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku*, která zastřešuje české krajanské spolky, dále *Kulturní klub*, knihovni spolek *Jirásek* a *Sdružení Čechů a Slováků*, které ale později přistoupilo pod *Menšinovou radu* a jeho místo nahradil *Školský spolek Komenský*.¹²⁹

¹²⁸ TICHY, Heinz. Česká národní menšina. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945–2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 275–277. ISBN 80-86791-31-9, s. 275–277

¹²⁹ ČEŠKA, Ota. Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945–2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 354–355. ISBN 80-86791-31-9, s. 355

Ani po roce 1989 nepřestali Češi do Vídně přicházet. V současnosti je to především ekonomická motivace a vidina lepších pracovních příležitostí, která je hlavním „hnacím motorem“ odchodu z České republiky. Mnoho Čechů do Vídně jen dojíždí, nebo zde bydlí přes týden a o víkendu se vrací zpátky domů. Někteří Češi si najdou ve Vídni partnera, ať už jiného Čecha či Rakušana, a rozhodnou se zůstat navždy.

Jedna z oslovených narátorek, paní Lucie, se do Vídně přistěhovala v roce 1992 se svým rakouským manželem. Vychovali zde dvě děti, které obě chodily do české školy *Komenského*. Informátorka se angažuje především v aktivitách kolem české školy a je rovněž aktivní v *Akademickém spolku* a pěveckém spolku *Lumír*. Některé aktivity české menšiny informátorka po svém příchodu do Vídně reflektovala jako zkostnatělé a usedlé. Do české menšiny se dle jejích slov zapojila především skrze svoji dceru, která chodila cvičit do *Sokola* a postupem času se tak seznámila s dalšími krajany a aktivitami v menšině.

Ty spolky se mi zdály takový hodně zkostnatělý, neznala jsem nikoho. Člověk někoho pozná, než se s někým seznámí, než ví, jak to prostě funguje, tak se mi to zdálo takový hodně usedlý a nemyslela jsem si, že bych se k někomu mohla přidat. Já jsem se cítila dobře ve škole, ale přece jenom, ještě některé spolky jsem neměla kontakt na nikoho nebo ta činnost mě prostě neoslovila. To až prostě postupem, postupem času. Taky když máte malé děti, tak hledáte jiné spolky, a tak jsem se domluvila se spolužákama vlastně mé dcery. Dcera začala chodit do sokola. Nejdřív jsem se seznámila s lidmi kolem sokola jo. A až potom prostě postupně se člověk dostává a seznamuje se s dalšími lidmi, takže ten zbytek přišel postupně.¹³⁰

V biografických vyprávěních lze rovněž zaznamenat hodnocení aktuálního stavu české menšiny a její situace po roce 1989. V naracích se objevuje fenomén „starých dobrých časů“. Jak uvedla informátorka Lenka, potřeba vzájemného sdílení a sdružování se v menšině opadla. Mnoho nových krajanů, kteří přicházejí v současnosti do Vídně, nevidí potřebu se jakkoliv zapojovat do života české menšiny, natož přemýšlet o vzájemné sounáležitosti ve stínu dnešního globalizovaného světa, kdy neexistují téměř žádné překážky pro to, být kdykoliv kdekoliv.

Ty lidi mnohem víc drželi spolu, protože když jsme chtěli mluvit česky, takovýto bylo jako, ta soudružnost byla větší. No ale v tom osmdesátymdevátym se to tak nějak rozprchlo z části, z části když by lidi šli já nevím na promítání filmu, když ho viděli před tím v české televizi a mají českou televizi doma žejo, tak samozřejmě ta nutnost, když jsme chtěli něco českýho, jít někam mezi lidi, tak už není. Protože každej si může zajet do Čech žejo.[...] Ty lidi, co sem přišli po tom osmadesátym, přišli za prací, nebo za studiem a je spousta lidí,

¹³⁰ Narátorka Lucie, narozena v roce 1967 v Kroměříži, rozhovor proveden dne 10. 3. 2016 ve Vídni.

*kteřý se nezapojí do té české menšiny a hlavně se jim nechce něco dělat, protože třeba Sokol, tak je práce.*¹³¹

Najdou se tedy lidé, kteří o českou menšinu a její aktivity zájem mají, ale také ti, kteří se o ně nezajímají. Opět je vše velice individuální a mnoho příchozích Čechů se zapojuje do spolkové činnosti, stejně jako jich mnoho dalších netuší, že vůbec česká menšina existuje.¹³²

Závěr

Historicky tvořila česká menšina ve Vídni vždy důležitou etnickou skupinu. Přistěhovalectví z českých zemí do Vídně vrcholí v druhé polovině 19. století a na přelomu 20. století s rozvojem industriální společnosti. Byly to především ekonomické důvody, které Čechy motivovaly opustit českou vlast. Stejně jako po roce 1989 se tak na přelomu 19. a 20. století jednalo především o migraci ekonomickou. Jak se česká menšina ve Vídni postupně rozšiřovala, rostla se také potřeba upevnování české národní/etnické identity v německy hovořící metropoli.

Českou kolektivitu ve Vídni je možné považovat za relativně kompaktní skupinu pouze do roku 1948, kdy ve skupině došlo k velkému rozkolu. Menšina se rozdělila na dva tábory, z nichž jeden byl prokomunistický a druhý se naopak od komunismu silně distancoval. Tento rozkol se dá považovat za fatální, protože jeho pozůstatky jsou ve skupině cítit dodnes. Kontinuum české kolektivity bylo dále několikrát narušeno reemigračními vlnami krajanů do Československa po první a druhé světové válce a třemi výraznými emigračními vlnami z Československa do Vídně. Jedná se o rok 1948, kdy nastoupili v Československu k moci komunisti, dále rok 1968, kdy Československo obsadila vojska Varšavské smlouvy a rok 1977, kdy přicházeli do Vídně chartisté a další režimu nepohodlní Češi. Jednalo se především o politicky motivovanou migraci. V rozdělení menšiny v roce 1948 sehrálo roli mnoho individuálních aspektů sociálního prostředí, jako jsou lidské hodnoty, čest, osobní zájmy, přesvědčení, rodinné vazby a výchova. Toto rozdělení mělo později vliv na přijetí československých uprchlíků po roce 1968 a 1977. Čeští starousedlíci a ti, kteří přišli s rokem 1948, byli vůči nově příchozím velice opatrní a panovala zde značná nedůvěřivost. Vídeňští Češi měli tendenci podezřívat příchozí krajany z kolaborantství či špionáže. Příchozí Čechoslováci se naopak na aktivity svých krajanů dívali skrz prsty, připadaly jim mnohdy zkostratělé a přežitě. Obě skupiny si tak k sobě hledaly cestu velice pomalu. Také rok 1989 lze považovat za významný, protože Vídeň se opět otevřela

¹³¹ Narátorka Lenka, narozena v roce 1953 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

¹³² Badatelka se v průběhu svého studijního pobytu na univerzitě ve Vídni seznámila s Češkou, která se do Vídně rovněž přivdala a žije zde zhruba 10 let. O českou menšinu a českou společnost ale nejeví absolutně žádný zájem, dokonce by se dalo říci, že jimi pohrdá. Návrh na rozhovor žena odmítla.

studentské a ekonomické migraci z České republiky a česká menšina se zase rozrostla. Migrační zkušenost či naopak absence této zkušenosti, společně s odlišnými životními příběhy jednotlivců, se promítá ve všech aspektech české krajanské identity ve Vídni a měla obrovský vliv na vnitřní diverzitu a celistvost české menšiny, kterou lze tak považovat za kompaktní pouze do roku 1948. Lze konstatovat, že jednotlivé skupiny vídeňských Čechů se diferencují právě na základě odlišné migrační zkušenosti a různých migračních vln, ve kterých do Vídně přicházeli.

Seznam použitých zdrojů

- BOROVÍČKA, Michael. Vídeň, druhé největší české město [online]. *Lidé a země*, 2012, [cit. 10. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.lideazeme.cz/clanek/viden-druhe-nejvetsi-ceske-mesto>.
- ČEŠKA, Ota. Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die WienerTschechen 1945–2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 354–355. ISBN 80-86791-31-9.
- EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 33-38. ISBN 80-86197-34-4.
- GLETTLER, Monika. *Böhmisches Wien*. München: Herold Verlag, 1985. 128 s. ISBN 3-7008-0307-9.
- GLETTLER, Monika. *Die Wiener Tschechen um 1900*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag: 1972, 628 s. ISBN 3-486-43821-2.
- HEROLDOVÁ, Iva. Reemigrace Čechů z Rakouska do ČSR v letech 1945–1950. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4.
- KARNER, Stefan; STEHLÍK, Michal Stehlík. Česko. Rakousko. rozdělení – odloučení – spojení. *Sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009*. ISBN 978-80-86382-27-2). Schallaburg 2009, s. 128–131.
- KOUDELKOVÁ, Jana. *Češi ve Vídni*. Brno: Jihomoravský kraj, 2013, 290 s. ISBN 978-80-260-5548-8.
- KREJČÍ, Dobroslav. Živnostníci ze zemí Koruny české ve Vídni. *Nová česká revue II*. 1905, s. 436–447.
- KURILLOVÁ, Hana. Exulantský a krajanský život Čechů ve Vídni. [online]. *Moderní dějiny*. 2013. [cit. 17. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/exulantsky-a-krajansky-zivot-cechu-ve-vidni/>.
- MAJEROVÁ, Věra; MAJER Emerich. *Kvalitativní výzkum v sociologii venkova a zemědělství část I*. Praha: CZU, 2006. s. 158. ISBN 80-213-0507-X.
- NĚMEC, Václav. Revoluční rok 1848-1849[online]. *Dějepis.com*. [cit. 10. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.dejepis.com/ucebnice/revolucni-rok-1848-1849/>.
- PERNES, Jiří. *Do exilu odešlo víc jak 200 000 Čechů a Slováků*. [online] Krajane.net [cit. 8. 2. 2017]. Dostupné z: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1446>
- PRESSLER, Gertraud. Když Čechy ještě byly za Rakouska. K toposu českého elementu ve vídeňské písni 19. a 20. století. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4.
- SEKERA, Martin. Jací byli Češi ve Vídni do roku 1918? In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4.
- SOUKUP, František Alois. *Česká menšina v Rakousku: přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha: Orbis, 1928.
- STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

- STÁRKOVÁ, Jana. Chartisté v Rakousku. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945–2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 275–277. ISBN 80-86791-31-9.
- TICHY, Heinz. Česká národní menšina. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945–2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 275–277. ISBN 80-86791-31-9.
- VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22–32. ISBN 80-86197-34-4.
- VOCELKA, Karl. Češi ve Vídni. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20. století / Zu Hause in der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22–32. ISBN 80-86197-34-4.
- WINKLER, Anita. Die „Ziegelbehm“ vom Wienerberg und kaiserliche Bauprojekte. *Die Welt der Habsburger*. [online]. [cit. 8. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.habsburger.net/de/kapitel/die-ziegelbehm-vom-wienerberg-und-kaiserliche-bauprojekte?language=de>